

Noen diskursmarkører i norsk tegnspråk

Av *Rolf Piene Halvorsen* og *Guri Amundsen*

Artikkelen bygger på to uavhengige studier av tekststruktur i norsk tegnspråk. Enkelte tegn som forekommer i tekstgrenser i datamaterialet i begge studiene, blir beskrevet og analysert. Tegnene opptrer i grensene mellom semantiske enheter på ulike tekstnivåer og synes å dele og binde teksten sammen. Tekstmaterialet er to monologer av teksttypene redegjørende sakprosa og gjenfortelling av bildefortelling. Det er valgt en diskursanalytisk tilnærming med kognitiv lingvistikk som overordnet forklaringsmodell. Det viktigste funnet er at de undersøkte tegnene ser ut til å være diskursmarkører som påvirker flere mentale skjemaer samtidig og er viktige for tekstens koherens.

1 Innledning

Opplevelse av koherens i tekst er beskrevet som et komplekst samspill mellom mer eller mindre eksplisitte språklige markeringer i en tekst og språkbrukernes forståelse av tekstens større kontekst (Halliday & Hasan 1976: 1, 23, 293; Enkvist 1985: 14–17; Olshtain & Celce-Murcia 2001: 718). Både koherens generelt og språklige kohesjonsmekanismer er lite undersøkt i norsk tegnspråk. I en undersøkelse av interrogativer i norsk tegnspråk fant Marit Vogt-Svendsen (1990) at spesifikke hodebevegelser og markeringer med brynene ledsager ett eller flere manuelle tegn, binder disse tegnene sammen og indikerer at de danner ulike typer spørresetninger.

Det finnes noen få undersøkelser av tekststrukturer i andre tegnspråk. Eksempler på slike undersøkelser er referanse i narrativer i svensk tegnspråk (Bergman & Ahlgren 1994), tematisk inndeling og diskursmarkører i en sakprosatext i amerikansk tegnspråk (Roy 1989), bruken av referansepunkter i tegnrommet i en forelesning om poesi i amerikansk tegnspråk (Winston 1991) og bruken av tegnrommet for å strukturere informasjon i dansk tegnspråk (Engberg-Pedersen 2003). Så vidt vi vet, er det til nå ikke gjort systematiske beskrivelser av diskursmarkører i norsk tegnspråk.

I denne artikkelen beskriver vi fem diskursmarkører funnet i to ulike studier, henholdsvis en eksplorerende undersøkelse av tematisk koherens i en sakprosatext på norsk tegnspråk i en hovedfagsoppgave (Amundsen 2007) og en undersøkelse av blunk, blick og nikk som diskursmarkører i narrativer i norsk tegnspråk (Halvorsen, pågående ph.d.-arbeid).

2 Hypotese

Vår hypotese er at tekststrukturerende tegn kan ha flere funksjoner i likhet med tekststrukturerende ord: De kan dele opp og binde tekst sammen idet et tegn kan administrere flere tekststrukturelle, mentale skjemaer samtidig. Et tegn som fungerer som en diskursmarkør, kan derfor ha flere funksjoner i gitte kontekster (Schiffrin 1987, 2001).

3 Teoretiske tilnærminger

Vi tar utgangspunkt i en definisjon av tekst som også omfatter muntlige ytringer av språk i bruk, og hvor tekst først og fremst handler om meningsdanning på det mentale planet (Halliday & Hasan 1976: 1f).

Det er brukt ulike diskursanalytiske tilnærminger i arbeidet med å bestemme semantiske enheter på forskjellige tekststrukturelle nivåer i tekstene vi har analysert. Halvorsen (pågående ph.d.-arbeid) bruker teorier om tekstens makrostruktur utviklet av blant andre Labov & Waletzky (1967) og om tekstens mikrostruktur av blant andre van Dijk (1982) og Schiffrin (1987). Amundsen (2007) bygger på Hallidays arbeid med referensielle og leksikalske kjeder (Halliday 2004: 535, 580), Källgrens arbeid med ulike koplingstyper (Källgren 1979: 69ff) og Liebers teori om funksjonelle enheter (Lieber 1980).

Den overordnede fortolkningsrammen i analysen av funksjonen til de ulike diskursmarkørene er "conceptual blending theory" utviklet av Fauconnier & Turner (2002, 2006) og anvendt på tegnspråk av Liddell (2006), Erlenkamp (2009, denne utgivelsen). De diskursanalytiske modellene har også en plass i den kognitive skjemaforståelsen, og vi oppfatter diskursanalyse og kognitiv lingvistikk som nært beslektede tilnæringsmodeller (Langacker 2008: 7).

3.1 Tekststrukturer

Labov & Waletzky (1967) foreslår en femdelt makrostruktur i en muntlig, narrativ tekst bestående av sammenfatning, orientering, komplikasjon,

vurdering eller følge av komplikasjonen, og avslutning med det de kaller coda, det som fører mottakeren tilbake til her-og-nå-situasjonen (Labov & Waletzky 1967: 20).

Makrostrukturens forskjellige deler kan deles opp i en mikrostruktur, kjennetegnet av det van Dijk (1982) beskriver som episoder. En episode kan blant annet være bestemt av skifte av tid, sted, ytre og indre handling og aktører (van Dijk 1982: 181).

Å gi en generell beskrivelse av strukturen i sakprosattekster er en utfordring fordi begrepet sakprosa omfatter et mangfold av teksttyper og er vanskelig å definere (Tønnesson 2008: 1, 29ff). I sin lange, tredelte definisjon av sakprosa skriver Tønnesson helt i begynnelsen: ”Sakprosa er tekster som adressaten har grunn til å oppfatte som direkte ytringer om virkeligheten” (Tønnesson 2008: 34). Gitt at formålet med en tekst er å gjøre rede for et tema eller et saksforhold fra virkeligheten for en eller flere tenkte mottakere, vil en mulig oppbygging av teksten kunne være tematisk, og hvor større temaer vil kunne deles i mindre undertemaer.

3.2 Funksjonelle enheter

Både episoder i narrativer og undertemaer i sakprosa kan igjen deles opp i det Lieber (1980) kaller funksjonelle enheter (FE) (Lieber 1980: 57). En funksjonell enhet kan sammenlignes med setninger eller leddsetninger som har en identifiserbar, retorisk funksjon, eller som spiller eller kan tilordnes en funksjonell rolle (Lieber 1980: 167). Eksempler på funksjonelle roller er utsagn eller påstander, sammenligninger, kontraster, utdypinger, eksempler, spesifiseringer, årsak og konsekvens, betingelser og konklusjoner (Lieber 1980: 310ff).

3.3 Diskursmarkører

Det er vanskelig å finne en entydig, klar definisjon av begrepet ’diskursmarkør’ (Schiffrin 2001: 65). Diskursmarkører er ingen enhetlig gruppe med hensyn til ordklasse, og deres funksjon synes å være kontekstavhengig (Schiffrin 2001: 56). De er gjerne funksjonsord eller uttrykk uten et like klart referensielt innhold som innholdsord (Johnstone 2002: 208). De forutsetter ofte to språklig realiserte proposisjoner og kan markere grensen mellom dem, eventuelt mellom en gitt proposisjon og andre semantiske enheter i teksten, noe som gjør at de kan være multifunksjonelle. Dette innebærer at de kan operere på flere plan i teksten på samme tid ved blant annet å peke fremover og/eller bakover på elementer i teksten (Schiffrin

1989: 31; Schiffrin 2001: 55, 58; Johnstone 2002: 206). Diskursmarkørene kan også være pragmatiske signaler om hvordan senderen vil at teksten skal forstås (Schiffrin 2001: 58; Johnstone 2002: 204).

Schiffrin (1987) foreslår flere kriterier eller kjennetegn for diskursmarkører, og tre av dem skal nevnes her.

Diskursmarkører

- må kunne skilles ut som egne elementer i en ytring (*utterance*)
- står vanligvis først i ytringen
- må kunne fungere både på et lokalt og et globalt plan i en tekst, og har dermed en åpen betydning

(Schiffrin 1987: 328 vår oversettelse)

3.4 Kognitiv lingvistik

En av de grunnleggende idéene i ”conceptual blending theory” (Fauconnier & Turner 2002) er at gjentatte erfaringer danner mentale strukturer eller skjemaer som også er knyttet til de språklige uttrykkene for selve erfaringen (Fauconnier & Turner 2006: 303; 2002: 18). Språklige signaler og kontekstuell informasjon aktiviserer disse skjemaene slik at det oppstår mentale rom hvor ny mening kan dannes (Fauconnier & Turner 2006:304; 2002: 102). Dette forstår vi i forlengelse av Goldberg (2006) og Langacker (2008) som at enkelttegn, grammatiske konstruksjoner, tekststrukturer og sjangere har sine skjemaer som alle ligger lagret i hjernen til den enkelte språkbrukeren, og at de blir aktivisert ved den mentale konseptualiseringen av en aktuell tekst (Goldberg 2006: 411; Langacker 2008: 469).

I denne sammenhengen vil vi peke på et poeng i Liddells (2003) beskrivelse av ”real space blends” (Liddell 2003: 145–175). Liddell (2003) forklarer hvordan en tegnspråkbruker kan bruke tegnrommet (rommet umiddelbart foran overkroppen til den som snakker tegnspråk, der tegnene produseres), som om entiteten de snakker om, er til stede i tegnrommet. Entitetene eller referentene er selvfølgelig ikke til stede fysisk, men er konseptualisert som nærværende i samtalsituasjonen, noe som gjør at forskjellige typer pek og retningsmodifiserte tegn kan danne mening (Liddell 2003: 150, 154, 175). Liddell (2003) viser hvordan disse entitetene er dannet av ”blends” eller overlappinger (Liddell 2003: kap. 5). I ettertid er uttrykket ”real space blend entities” blitt viktig, selv om Liddell (2003) ikke bruker det. Uttrykket har likevel sitt opphav i Liddell (2003) og fremkommer blant

annet på grunnlag av følgende formulering: ”Thus, when I talk about [ship a], I mean the entity that results from blending ship *a* and the real-space model” (Liddell 2003: 148). Selvik (2006) snakker derfor om ”Real Space blended entities” og Erlenkamp (2009) om ”real space blend entities” (Selvik 2006: 52–56; Erlenkamp 2009: 22). Erlenkamp (denne utgivelsen) omtaler slike konseptualiserte entiteter som virtuelle objekt. Virtuelle objekter er mentale entiteter som en tegnspråkbruker kan etablere referanser til i tegnrommet og dermed referere til på forskjellige måter i sine ytringer. Tegn, blikk, hode- og kroppsbevegelser kan rettes mot eller bort fra slike tenkte objekter, synlige for språkbrukernes indre blikk (Liddell 2003: 154; Erlenkamp denne utgivelsen). Amundsen (2007: 113–114) og Halvorsen (pågående ph.d.-arbeid) viser hvordan større eller mindre tekstenheter kan bli virtuelle objekter som det kan etableres referanser til i tegnrommet.

For en bredere beskrivelse av kognitive teorier anvendt på norsk tegnspråk henviser vi til bidragene fra Erlenkamp, Raanes og Selvik i dette nummeret av *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, samt Erlenkamp (2009).

4 Materiale og metode

Diskursmarkørene vi beskriver i denne artikkelen, er hentet fra to tegnspråktekster, som vi omtaler som henholdsvis *F14-teksten* og *froskefortellingen*. Begge tegnspråktekstene foreligger som digitaliserte videoopptak.

F14-teksten er en publisert og offentlig tilgjengelig sakprosatext om flytypen F14 (Rønning 2002). Hensikten med denne teksten er å informere om flytypen F14, og den er organisert i større og mindre temaer. Tekstforfatter Kjetil Rønning planla den fem minutter lange teksten, fremførte og tok opptak av den i studio, og redigerte den i etterkant. Dette innebærer at teksten er klippet noen steder, men alltid på steder der det er en naturlig pause mellom tekstens temaer.

Eksempelene fra Halvorsen (pågående ph.d.-arbeid) er hentet fra en gjenfortelling på norsk tegnspråk av ”Frog, where are you?” (Mayer 1969). Froskefortellingen er et studioopptak av en førstespråksbruker som forteller til en annen førstespråksbruker. Tekstens lengde er omtrent to minutter. Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste har gitt tillatelse til innsamling og bruk av materialet.

Vi har valgt å vise tegneksempelene ved hjelp av bilder hentet fra datamaterialet. Tegnspråkmodellen i froskefortellingen har gitt tillatelse til at bildene av tegnene kan publiseres.

4.1 *Tekststrukturer: metodiske tilnærminger*

I arbeidet med å analysere F14-teksten ble den delt i tematiske sekvenser ut fra det referensielle innholdet i sekvensene (Halliday 2004; Lieber 1980; Källgren 1979), men også med oppmerksomhet rettet mot tegn som kunne være leksikalske diskursmarkører, og på grensemarkører som blunk, nikk og spesielt senking av hendene (Engberg-Pedersen 1991).

Froskefortellingen ble delt inn i makro- og mikrostrukturer beskrevet av henholdsvis Labov & Waletzky (1967) og van Dijk (1982), og med fokus på diskurs- og grensemarkører (Engberg-Pedersen 2003; Nyberg 1995; Schiffrin 1987; Baker 1977).

Selv om det er en viss forskjell i teoretiske og metodiske tilnærminger i analysene i de to studiene forut for denne artikkelen, har det overordnede målet vært det samme: å finne grenser for ulike semantiske enheter i tekstene for deretter å analysere hvordan de er realisert, og hvilke funksjoner de har.

I analysearbeidet har vi sett enkelte tegn eller varianter av tegn gå igjen i noen av disse grensene i den ene eller begge tekstene. Noen av disse tegnene er plukket ut og analysert videre i arbeidet med denne artikkelen.

4.2 *Presentasjon av eksempler, bilder og transkripsjon*

Tegnene vi har valgt ut, blir presentert på flere måter. Vi viser bilder av tegnene, og vi benevner dem i teksten ved å glosse tegnene med skriftspråklige ord. For å skille benevningene på tegnene fra den øvrige norske teksten er glossene skrevet med versaler (Erlenkamp 2003: 123, Vogt-Svendsen 1983: 4–5). I noen tilfeller er tegn gjengitt med norske ord som indikerer noe av tegnets grunnbetydning. En slik glossing skiller ikke uten videre mellom synonymer eller semantisk nært beslektede uttrykk. Bilder av tegnene vil delvis kompensere for dette.

I andre tilfeller kan utgangspunktet for benevnelsen være en oral komponent i tegnet som ligner på et norsk ord. Det kan være problematisk å sette norske betegnelser på tegnene ut fra den orale komponenten. Årsaken til dette er at det norske ordbildet som gjenkjennes på munnen, ikke nødvendigvis refererer til det samme innholdet som en forbinder med det tilsvarende ordet på norsk.

Et tredje utgangspunkt for glossingen kan være forståelsen av tegnets funksjon og dermed bruken av norske ord som refererer til denne forståelsen. Dette kan også ligge langt fra det som synes å være tegnets grunnbetydning og dets eventuelle orale komponent.

I eksemplene våre har vi valgt å bruke glosser som gjengir det vi mener er tegnenes betydning i den aktuelle konteksten. Glossene gjenspeiler ikke nødvendigvis en god oversettelse av det enkelte tegnets grunnbetydning på norsk.

I tillegg til å benevne tegn i teksten har vi også behov for å benevne mentale konseptualiseringer som virtuelle objekt. Liddell (2003) refererer til disse objektene ved å notere deres betydning mellom to loddrette streker, for eksempel slik: |gutt| (Liddell 2003: 148).

5. Beskrivelse og diskusjon av fem diskursmarkører

I strukturskiller eller grenser mellom semantiske enheter i tegnspråktekstene vi har analysert, ser vi at noen tegn går igjen. Det kan se ut som noen av dem har flere funksjoner. I det følgende vil vi presentere og analysere fem slike tegn vi mener fungerer som diskursmarkører, og som bidrar til å danne struktur i de to tekstene. For noen av tegnene viser vi mer enn ett eksempel. Tegnene vi beskriver og diskuterer, er:

Eksempel 1: UVENTET (Tegnet blir ofte glosset PLUTSELIG.)

Eksempel 2: ÅRSAK-KONSEKVENS (Tegnet har en oral komponent som ligner på det norske ordet *skyld*, og blir ofte glosset SKYLD.)

Eksempel 3: FERDIG

Eksempel 4: SETTE-TIL-SIDE

Eksempel 5: KUN-DET (Tegnet ligner på tegnet FERDIG i formen, men bevegelsesparameteren og den orale komponenten ser annerledes ut.)

5.1 Eksempel 1: Tegnet UVENTET

Grunnbetydningen av tegnet UVENTET er at noe uforutsett skjer i et handlingsforløp i en fortelling. UVENTET utføres med aktiv hånd med pekehåndform (pekefinger er rett, de andre fingrene er knyttet eller lukket) som føres fremover langs kinnene ved munnviken (se eksempel 1). Munnen er lukket og åpnes, av og til synes tungespissen. Tegnet forekommer to ganger i froskefortellingens komplikasjonsdel.

Det uventede som det refereres til, kan ha negativ karakter, men må ikke ha det. Tegnet uttrykker også en viss form for samtidighet. Sender kan fortelle om noe og uten å si at handlingen er avsluttet, gjøre tegnet UVENTET, som innleder en ny uforutsett eller overraskende handling, som bryter inn i

Eksempel 1: Tegnet UVENTET hentet fra Frosk 1 (01:05.79)

teksten og overtar fokuset for oppmerksomheten. Tegnet kan innlede en ny handling med kjente eller nye referenter. Selv om tegnet innleder en uventet hendelse, er det ikke funnet i en kontekst hvor det betyr 'å bli overrasket'.

Innen kognitiv lingvistikk snakker man blant annet om at språklige signaler etablerer mentale rom. Tegnet UVENTET flytter fokuset i det mentale rommet som allerede er etablert, og lar en ny referent eller en ny handling bli profilert og dermed fremtredende i meningsdanningen. Tegnet ser ikke ut til å lukke det etablerte rommet. Det signaliserer et uventet skifte i handlingen og kan derfor skape spenning og forventning hos mottakeren. Tegnet synes altså å dele opp teksten idet én hendelse brytes og en ny kommer inn. Fordi tegnet ikke lukker hele det etablerte, mentale rommet, binder det også teksten sammen ved at det kobler to hendelser til hverandre og gir uttrykk for senders vurdering av at den andre hendelsen er uventet.

Tegnet brukes på en måte i teksten som oppfyller kriteriene for diskursmarkører, og er et godt eksempel på tegn som markerer forholdet mellom tekstenheter som refererer til to ulike hendelser.

5.2 Eksempel 2: Tegnet ÅRSAK-KONSEKVENNS

Det ser ut til at dette tegnet kan ha minst to betydninger i norsk tegnspråk. Den ene betydningen likner på den leksikalske betydningen av det norske ordet *skyld*, der noen har skylda for en eller annen tildragelse. Den andre betydningen eller bruken av tegnet som vi beskriver og analyserer her, er nærmere innholdet vi tillegger de norske uttrykkene *fordi*, *derfor*, *på grunn av* eller *som en konsekvens*. Denne bruken av tegnet innleder ofte en årsaks- eller konsekvensforklaring.

Tegnet utføres av aktiv hånd med L-håndform (tommelfinger og pekefinger er rette, de andre fingrene er knyttet eller lukket) og med en oral komponent som ligner på munnstillingen i det norske ordet *skyld*.

Eksempel 2: Tegnet ÅRSAK-KONSEKVENNS hentet fra F14 (03:56.070)

Tegnet ÅRSAK-KONSEKVENNS forekommer seks ganger i F14-teksten, og da inne i lengre tematiske sekvenser som omhandler et eller annet aspekt ved F14-fly. Tegnet kommer like etter en påstand eller et utsagn, det vil si først i den etterfølgende funksjonelle enheten som er en forklaring, påstanden. Grensen mellom de funksjonelle enhetene markeres med øyeblikk. Tegnet ledsages av hodeløft eller nikk i alle tilfellene, og av tydelig hevede bryn i fem av seks tilfeller. I det tilfellet hvor brynene ikke er tydelig hevet, er den funksjonelle enheten med forklaringen svært kort.

Det er interessant å observere at tegnets betydning synes å kunne profileres på litt ulike måter. I materialet brukes tegnet som innledning til en konsekvens eller resultat i to tilfeller, og som innledning til en årsaksforklaring fire ganger. For å synliggjøre hvordan tegnet blir brukt, gjengis eksemplene her med det glossede tegnet satt inn i en norsk oversettelse av resten av konteksten i de funksjonelle enhetene. Uthevet skrift på ÅRSAK eller KONSEKVENNS angir om tegnet innleder en årsaksforklaring eller en konsekvens i materialet.

1. Ved lav hastighet glir vingene automatisk ut **ÅRSAK-KONSEKVENNS** god oppdrift.
2. Ved høy hastighet trekkes vingene inn **ÅRSAK-KONSEKVENNS**

mindre luftmotstand.

3. Flymanøvreringsegenskapene til F14 er ikke like gode som F16, **ÅRSAK-KONSEKVENNS** F16 er lite, lett og raskt og dermed lett å manøvrere.
4. I luftkamp vinner F14 likevel ofte, **ÅRSAK-KONSEKVENNS** topp-trente piloter og avanserte våpensystem.
5. F14 klarer ikke å ta av på egen hånd, **ÅRSAK-KONSEKVENNS** kort rullebane.
6. Å lande et F14 fly er virkelig vanskelig og krever meget dyktige piloter, **ÅRSAK-KONSEKVENNS** skipet – og rullebanen – hele tiden er i bevegelse og krever god beregning for å treffe den bevegelige rullebanen og få bremsset flyet.

I alle disse eksemplene ser vi at tegnet **ÅRSAK-KONSEKVENNS** binder sammen funksjonelle enheter og samtidig indikerer hvordan vi skal forstå forholdet mellom dem. Eksemplene antyder at tegnet kan være toveis på den måten at det kan peke fremover og bakover og dermed profilere både årsak og konsekvens.

5.3 Eksempel 3: Tegnet *FERDIG*

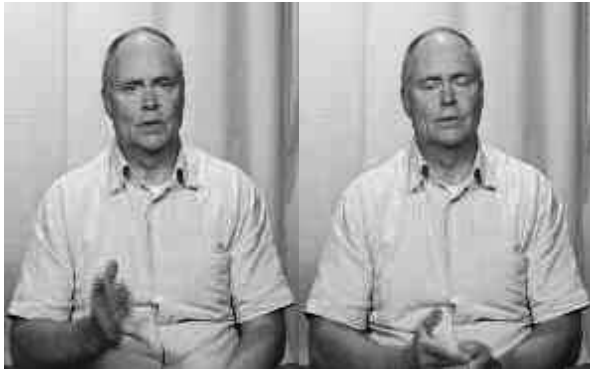
Tegnet *FERDIG* forekommer to ganger i froskefortellingen, første gang etter innledningen (eksempel 3a) og så helt til slutt i fortellingen (eksempel 3b). Tegnet *FERDIG* opptrer i forskjellige kontekster og har litt forskjellig betydning på de to stedene, kan det se ut til; grunnbetydningen er at en handling er avsluttet (Vogt-Svendsen 1983: 109).

Tegnet utføres med to flate hender med samlede fingre der den aktive hånden føres ned mot håndflaten til den passive hånden. Bevegelsen i tegnet kan variere med hensyn til intensitet, om den aktive hånden treffer håndflaten i den passive hånden en eller to ganger, eller om hånda bevegges ned og opp med klart sterkest intensitet i bevegelsen opp, som om den ”spretter opp”. Den orale komponenten i tegnet kan også variere. Noen ganger er den orale komponenten en lukket munn, eventuelt med munnvikene litt dratt ned. Andre ganger ligner den orale komponenten på munnstillingen til det norske ordet *ferdig* eller bare første del av ordet: ”fæ” eller ”fæd”.

Tegnet *FERDIG* kan stå i en episodegrense og referere til at selve episoden er ferdig. Hvis episoden slutter med en handling, avslutter det samme tegnet både handlingen og episoden. Altså er det minst to forskjellige mentale rom eller lag som endres ved bruken av ett tegn. Eksempel 3a viser

Eksempel 3a: Tegnet FERDIG, variant 1, hentet fra Frosk 1 (00:9.01)

Eksempel 3b: Tegnet FERDIG, variant 2, hentet fra Frosk 1 (02:02.29)

tegnet FERDIG i en kontekst tidlig i fortellingen der tegneren forteller at en samtale er ferdig samtidig som episoden i fortellingen er ferdig. Likevel viser ansiktsmarkeringen, blikkretningen (minus blikkontakt) og hodestillingen at hele fortellingen ikke er ferdig; de varsler en overgang til noe nytt.

Tegnet markerer et skille i teksten, samtidig som det forbereder og skaper forventning til det nye som det varsler skal komme. Dermed har det en dobbeltfunksjon når det forekommer inne i en tekst. Tegnet er et multifunksjonelt diskurstegn med en delende og en bindende funksjon. I eksempel 3a markerer tegnet også et skifte i mentale skjemaer.

I eksempel 3b finner vi også tegnet FERDIG, men med en annen ansiktsmarkering. Til forskjell fra eksempel 3a er det blikkontakt i eksempel

3b. Når tegnet FERDIG i eksempel 3b er utført, holdes hode og kropp i ro i en hvileposisjon som signaliserer at hele fortellingen er avsluttet.

Betydningen av tegnet FERDIG i eksempel 3b refererer i denne konteksten til hele fortellingen, ikke bare en enkelt episode. Det kommer frem ved at sender oppretter blikkontakt for så å la kroppen synke ned i hvileposisjon. I denne konteksten ser det ut som om FERDIG avslutter handlingen og en funksjonell enhet; episoden og hele fortellingen, det vil si at fire forskjellige mentale skjemaer avsluttes med ett og samme tegn.

Vi registrerer bevegelsesendringen i den aktive hånden samt forskjellen i mimikk, blick og kroppsposisjon i eksemplene 3a og 3b på tegnet. Vi mener at grunnbetydningen er den samme i begge tilfellene, mens endringene i de manuelle og nonmanuelle komponentene og de ulike kontekstene gjør at tegnene ikke har den samme semantiske verdien i de to tilfellene.

At bevegelsen og munnstillingen varierer, reiser spørsmål om det kan være to eller flere ulike tegn, eller om det er snakk om modifiserte varianter av det samme tegnet. Derfor kan det diskuteres om eksempel 3a og 3b faktisk er to forskjellige tegn, ett til bruk i en tekstintern kontekst og ett til bruk i en tekstfinal posisjon. Men det kan også være andre forklaringer som for eksempel at den manuelle og orale komponenten avslutter handlingen, mens blikkontakten og kroppsendingen tilbake til hvil markerer at fortellingen er avsluttet. Vi peker på muligheten her, uten å diskutere definisjonen av tegn, tegnklasser og assimilasjon i denne sammenhengen. Vi velger foreløpig å forstå tegnene som kontekstavhengige varianter av det samme tegnet.

5.4 Eksempel 4: Tegnet SETTE-TIL-SIDE

Tegnet SETTE-TIL-SIDE forekommer umiddelbart etter tegnet FERDIG (eksempel 3a) i froskefortellingen. Tegnet utføres med begge hender rettet frem som om hendene griper om noe, flytter det til siden, frem, opp eller ned. Tegnet kan referere til at en aktør i en fortelling flytter til side en tidligere introdusert gjenstand, altså et virtuelt objekt. Men tegnet kan også bety at et saksforhold, en episode, et tema eller en fortelling gjøres til et virtuelt objekt og flyttes til side som noe man er ferdig med å snakke om.

Det trenger ikke å være videre forskjell i formen på tegnet SETTE-TIL-SIDE brukt om tidligere introduserte gjenstander eller brukt om abstrakte saksforhold. Forskjellen ligger på det mentale planet, hvor mottaker i det ene tilfellet konseptualiserer et virtuelt objekt med en fysisk referanse. I det

andre tilfellet brukes den konkrete erfaringen og tegnets ikoniske potensial metaforisk på et abstrakt domene. Her dreier det seg om konseptualiseringen av et stykke tekst som et virtuelt objekt som fortelleren ”setter til side” i betydningen avslutter eller gjør seg ferdig med. Dette mener vi er en vanlig måte å markere overganger mellom større tekstenheter på i tekster på norsk tegnspråk.

Eksempel 4a: SETTE-TIL-SIDE hentet fra Frosk 1 (00:9.01)

I eksempel 4a ser vi at umiddelbart etter at fortelleren har fortalt at handlingen er ferdig og episoden er avsluttet med tegnet FERDIG (samme tegn som i eksempel 3a), lar han forestillingen om fortellingen så langt bli et virtuelt objekt som ”settes til side”. Det virtuelle objektet [fortellingen så langt] flyttes frem og litt til siden for å gjøre tegnrommet klart for neste episode i teksten han er i ferd med å bygge opp.

Selv om tegnet SETTE-TIL-SIDE i eksempel 4b nedenfor ligner på tegnet SETTE-TIL-SIDE i eksempel 4a, er det forskjeller mellom dem. I eksempel 4b blir tegnet SETTE-TIL-SIDE flyttet frem og til høyre. Det kan se ut som det også er forskjeller i bevegelsesintensiteten og bevegelseslengden i utførelsen av tegnene i de to eksemplene.

I eksempel 4b er det temaet eller saksforholdet ”flytyper som bomber bakkemål” som gjøres til et virtuelt objekt som plasseres til høyre i tegnrommet i tydelig kontrast til F14-fly (som ikke bomber bakkemål) som er lokalisert til venstre i tegnrommet. Tegnet har en avgrensende funksjon der det avgrenser flytypene som bomber bakkemål, og det lager en tydelig overgang til neste ytring, som forteller at F14-fly er rene jagerfly.

Eksempel 4b: Tegnet SETTE-TIL-SIDE hentet fra F14 (00:57.78)

Det kan se ut som tegnet er en mindre grensemarkering som markerer slutten på skjemaet til det innskutte temaet, men ikke til en hel episode i teksten. Både tegnet og bruken av tegnrommet for å skape kontrast mellom referentene (henholdsvis flytyper som bomber bakkemål, til høyre og de som ikke gjør det, til venstre) bidrar til å strukturere teksten og det referensielle innholdet i teksten.

Igen kan en spørre om eksempel 4a og 4b er to ulike tegn ut fra fonologiske, semantiske og kontekstuelle forhold, eller om realiseringene av tegnet har den samme grunnbetydningen, men litt ulike funksjoner ut fra konteksten de står i. Vi har foreløpig valgt å behandle eksemplene som ulike realiseringer av det samme tegnet.

5.5 Eksempel 5: Tegnet KUN-DET

Tegnet KUN-DET har flere fonologiske trekk til felles med tegnet FERDIG. Det utføres med to flate hender med samlede rette fingre der aktiv hånd blir ført ned mot passiv hånd, treffer håndflata og spretter opp igjen. Munnstillingen i KUN-DET endres fra litt åpen til lukket med neddratte munnviker.

Tegnet KUN-DET forekommer en gang i F14-teksten og betyr i den konteksten den står 'og bare det'. I eksemplet i F14-teksten kommer tegnet til slutt i en ytring der fortelleren forteller at F14-fly er rene jagerfly *og bare det*. Tegnet avgrensar tydelig funksjonen til F14-fly, men samtidig kommer tegnet på slutten av en lengre sekvens der temaet er formålet med F14-fly. Det er mulig at tegnet også oppsummerer formålet med flytypen.

Eksempel 5: Tegnet KUN-DET hentet fra F14 (01:01.12)

Igjen kan det stilles spørsmål ved hvorvidt KUN-DET er et selvstendig tegn eller en variant av tegnet FERDIG (eksempel 3a og 3b). Vi har behandlet dem som ulike tegn ut fra fonologiske forhold som bevegelsesmåte (aktiv hånd spretter opp igjen) og oral komponent (neddratte munnviker), og semantiske og kontekstuelle forhold (å avgrense et saksforhold). Samtidig ser vi tydelige utfordringer knyttet til hvilke kriterier som skal avgjøre grenseoppgangen mellom varianter av tegn og det som oppfattes som distinktive trekk for ulike tegn.

6 Oppsummering

Hypotesen vi tok utgangspunkt i, var at det finnes tekststrukturerende tegn, diskursmarkører, i norsk tegnspråk, som kan ha flere funksjoner i flere mentale skjemaer på samme tid. Noen få utvalgte eksempler, UVENTET, ÅRSAK-KONSEKVENNS, FERDIG, SETTE-TIL-SIDE, KUN-DET med mulige variasjoner, er presentert og drøftet over. I den konteksten disse tegnene står, mener vi de har en tekststrukturerende funksjon. Vi har argumentert for at de i varierende grad gjør noe med ett eller flere tekststrukturelle, mentale skjemaer på en og samme gang, og at de kan peke frem og/eller tilbake i teksten.

Tegnene vi har beskrevet i eksemplene, har en forholdsvis tydelig leksikalsk, men likevel fleksibel grunnbetydning. Små fonologiske endringer i enkelte av tegnene og kontekstuell plassering gjør at det kan være

en utfordring å definere grenseoppgangen mellom varianter av tegn og klart atskilte tegn. Dette mener vi demonstrerer at diskursmarkører også på tegnspråk har en mer åpen betydning enn rene innholdstegn, i tråd med det blant andre Schiffirin (1987, 2001) har vist for diskursmarkører i engelsk talespråk.

Selv om diskursmarkørene UVENTET og ÅRSAK-KONSEKVENS signaliserer overganger på ulike plan i teksten, forekommer de ikke til slutt i episoder eller avsnitt i det materialet som er undersøkt, noe for eksempel diskursmarkøren FERDIG kan gjøre. Det ser dermed ut som om de kan ha det man kaller en tekstintern eller lokal funksjon (Schiffirin 2001:57). Et nytt forskningsspørsmål vil kunne være om de to førstnevnte tegnene generelt aktiviserer færre mentale strukturer enn det et tegn som FERDIG kan avslutte eller lukke, og om de har en klarere bindende funksjon da de varsler at noe nytt er på vei inn i teksten.

Diskursmarkørene FERDIG, SETTE-TIL-SIDE og KUN-DET forekommer i dette materialet i større tekststrukturerende skiller. Det ser ut som om det går an å argumentere for at tegnene kan avslutte funksjonelle enheter, episoder og større enheter i makrostrukturen og kan relatere til henholdsvis to, tre eller fire forskjellige skjemaer samtidig. Tegnet FERDIG forekommer i tekstfinal posisjon og avslutter hele fortellerhandlingen.

Vår foreløpige konklusjon er at analysen så langt støtter hypotesen. Videre frembringer analysen nye forskningsspørsmål som for eksempel om det også i norsk tegnspråk er forskjellige kategorier av diskursmarkører hvor noen brukes tekstinternt i en lokal funksjon, mens andre synes også å være knyttet til tekstens makrostruktur og kan ha en global funksjon.

En ny analyse med et bredere datagrunnlag vil antakelig vise langt flere diskursmarkører med flere funksjoner og andre plasseringer i teksten. Denne artikkelen synes dermed å peke inn mot et større forskningsfelt og et viktig tema for forståelse av meningsdanning, tekststruktur og sjangerkunnskap på norsk tegnspråk.

Referanser

Amundsen, Guri 2007: *Sakprosa på norsk tegnspråk: Eksplorerende analyse av tematisk koherens*. Hovedoppgave, Institutt for språk og kommunikasjonsstudier, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim. Hentet fra http://idtjeneste.nb.no/URN:NBN:no-bibsys_brage_9059

- Baker, Charlotte 1977: Regulators and Turn-taking in American Sign Language Discourse. Friedman, Lynn A. (red.): *On the Other Hand. New Perspectives on American Sign Language*. New York: Academic Press, 215–236.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth 1991: *Lærebog i tegnsprogs grammatik*. København: Døves Center for Total Kommunikation.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth 2003: From Pointing to Reference and Predication: Pointing Signs, Eyegaze, and Head and Body Orientation in Danish Sign Language. Kita, Sotaro (red.): *Pointing: Where Language, Culture and Cognition Meet*. Mahwah, N.J.: Erlbaum, 269–292.
- Enkvist, Nils Erik 1985: Introduction: Coherence, composition and text linguistics. Enkvist, Nils Erik (red.): *Coherence and Composition: A Symposium*. Åbo: Åbo Akademi, 11–26.
- Erlenkamp, Sonja (red.): Nettstedet LURT. <http://tegentolk.alt.hist.no/>
- Erlenkamp, Sonja 2009: Gesture verbs. Cognitive-visual mechanisms of "classifier verbs" in Norwegian Sign Language. *CogniTextes*. Vol 3. <http://cognitextes.revues.org/250>
- Fauconnier, Gilles & Mark Turner 2002: *The Way we think*. New York: Basic Books.
- Fauconnier, Gilles & Mark Turner 2006 [1998]: Mental Spaces. Conceptual integration networks. Geeraerts, Dirk (red.): *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 301–371.
- Goldberg, Adele 2006 [1992]: Construction Grammar. The inherent semantics of argument structure: The case of the English ditransitive construction. Geeraerts, Dirk (red.): *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin: Mouton de Gruyter, 401–437.
- Halliday, Michael & Ruqaiya Hasan 1976: *Cohesion in English*. Harlow: Longman.
- Halliday, Michael 2004: *An Introduction to Functional Grammar*. 3. utg. Revidert av Christian M.I.M. Matthiessen. London: Arnold.
- Johnstone, Barbara 2002: *Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Johnstone, Barbara 2005 [2001]: Discourse Analysis and Narrative. Schiffrin, Deborah, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton Schiffrin (red.): *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell Publishing, 635–649.
- Källgren, Gunnel 1979: *Innehåll i text*. Lund: Studentlitteratur.
- Labov, William & Joshua Waletzky 1967: Narrative analysis: oral versions

- of personal experience. Helm, June (red.): *Essays on the Verbal and Visual Arts: Proceedings of the 1966 Annual Spring Meeting of the American Ethnological Society*. Seattle: University of Washington Press. Lastet ned 22.2.2010 fra <http://www.clarku.edu/~mbamberg/LabovWaletzky.htm>.
- Langacker, Ronald W. 2008: *Cognitive Grammar*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Liddell, Scott 2003: *Grammar, Gesture, and Meaning in American Sign Language*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Lieber, Paula E. 1980: *Cohesion in ESL Students' Expository Writing: A Descriptive Study*. Ph.D.-avhandling, New York University, University Microfilms International.
- Mayer, Mercer 1969: *Frog, where are you?* New York: Dial, 1969.
- Nyberg, Lise Marie 1995: *Turtaking – semesteroppgave i tegnspråk grunnfag*. Universitetet i Oslo. Upublisert.
- Olshtain, Elite & Marianne Celce-Murcia 2005 [2001]: Discourse Analysis and Language Teaching. Schiffrin, Deborah, Deborah Tannen & Heidi Hamilton Schiffrin (red.): *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell Publishing, 707–724.
- Rønning, Kjetil 2002: F14. En tegnspråktekst om F14 fly. *Ressurs for undervisning av døve elever i videregående skole*. Tegnspråkfaget: Webhefte 12. Møller kompetansesenter. Hentet fra http://gordon.acm.no/vgs/1_tegnspraak/materiell/materiell.html
- Schiffrin, Deborah 1987: *Discourse Markers*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Schiffrin, Deborah, Deborah Tannen & Heidi E. Hamilton 2005 [2001]: *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell Publishing.
- van Dijk, Teun 1982: Episodes as units of discourse analysis. Tannen, Deborah (red.): *Analyzing Discourse: Text and Talk*. Georgetown University, 177–195.
- Tønnesson, Johan 2008: *Hva er sakprosa?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Vogt-Svendsen, Marit 1983: *Norske døves tegnspråk*. Trondheim: Tapir.
- Vogt-Svendsen, Marit 1990: *Interrogative strukturer i norsk tegnspråk*. Trondheim: Universitetet i Trondheim.

Summary

The article is based on two independent studies of Norwegian Sign Language at a discourse or text level which both indicate that certain signs appear to function as discourse markers at different levels of text. Using approaches from both discourse analysis and cognitive linguistics, the authors describe and discuss how five such signs are used in two Norwegian Sign Language monologues representing the text types: narrative based on a picture story and expository monologue. The analyses show how these signs structure semantic units at different levels of text, and at the same time administrate mental schemas that contribute to the coherence of the text.

Rolf Piene Halvorsen

Høgskolen i Sør-Trøndelag

Avdeling for lærer- og tolkeutdanning

NO-7004 Trondheim

rolf.p.halvorsen@hist.no

Guri Amundsen

Høgskolen i Sør-Trøndelag

Avdeling for lærer- og tolkeutdanning

NO-7004 Trondheim

guri.amundsen@hist.no